

DOI: 10.32999/ksu2524-0838/2019-26-13

УДК 58. 502.75

Пономарьова А.А.¹, Наумович Г.О.¹,
Дзеркаль В.М.¹, Загороднюк Н.В.²

**ПРОЕКТОВАНИЙ БОТАНІЧНИЙ ЗАКАЗНИК «БІЛОГІРСЬКИЙ»
(ХЕРСОНСЬКА ОБЛАСТЬ, УКРАЇНА)**

¹Національний природний парк «Нижньодніпровський»

²Херсонський державний університет

e-mail:ponomareva.pzf@gmail.com

За результатами дослідження північної частини Херсонської області в долині р. Інгулець надано характеристику цінної в созологічному відношенні території, в тому числі естетичну оцінку території в межах Давидо-Бридської сільської ради. Запропоновано до заповідання ботанічний заказник місцевого значення, в межах якого представлено залишки типчаково-ковилових степів. Загалом, на території проектного об'єкту виявлено 204 види судинних рослин. Созологічну цінність представляють 13 видів (*Ornithogalum boucheanum* (Kunth) Asch., *Gymnospermium odessanum* (DC.) Takht, *Stipa capillata* L., *S. ucrainica* P. Smirn., *Tulipa hypanica* Klokov et Zoz, *Pulsatilla pratensis* (L.) Mill., *Ephedra distachya* L., *Vinca herbacea* Waldst. & Kit., *Bellevalia sarmatica* (Georgi) Voronov, *Krascheninnikovia ceratoides* (L.) Gueldenst., *Hyacinthella leucophaea* (K.Koch) Schur, *Paronychia cephalotes* (M. Bieb.) Besser., *Quercus robur* L.), які включено до охоронних списків різного рівня. Також, на території проектного ботанічного заказника виявлено регіонально рідкісні види мохів – *Didymodon insulanus* (De Not) M. Hill, *Tortula canescens* Mont та гриб – *Morchella steppicola* Zerova (Червона книга України).

Ключові слова: наукове обґрунтування, ботанічний заказник, созологічна цінність, естетична оцінка, Інгулець.

Ponomareva A.A., Naumovych A.A., Dzerkal V.M., Zagorodnyuk N.V.

**PROJECTED BOTANIC RESERVE «BILGIRSKIY» (KHERSON
REGION, UKRAINE)**

In the Kherson region, the southern and southwestern regions are characterized by a rather high percentage of the reserve, in particular, due to the presence of large areas of the nature reserve fund (biosphere reserves "Askania-Nova" and "Chernomorskiy", the national nature parks "Oleshkiivsky Piski", "Dzharylgatsky", "Azov-Sivash" and "Nizhnedneprovsky"). And the northern and north-eastern part of the region is extremely anthropogenically transformed, so the probability of creating a large area and the category of the object is rather low. However, as a result of the research, the territory was identified, surrounded by agro-landscapes, which needs to be preserved. The presented steppe vegetation represents both typical groups and a number of groups of the Green Book of Ukraine, some species from the Red Data Book of Ukraine and the Red List of Kherson Oblast.

According to the results of a study of the northern part of the Kherson region in the valley of the river. Ingulets is characterized in a zoological respect to the value of the territory, including an aesthetic assessment of the territory within the Davydo-Brodsky village council. A botanical reserve of local importance is proposed for protection, within which remains of fescue-feather grass steppes are represented. In general, on the territory of the projected object, 204 species of vascular plants were identified. 13 species are of the zoological value (*Ornithogalum boucheanum* (Kunth) Asch., *Gymnospermium odessanum* (DC.) Takht, *Stipa capillata* L., *S. ucrainica* P. Smirn., *Tulipa hypanica* Klokov et Zoz, *Pulsatilla pratensis* (L.) Mill., *Ephedra distachya* L., *Vinca herbacea* Waldst. & Kit., *Bellevalia sarmatica* (Georgi) Voronov, *Krascheninnikovia ceratoides* (L.) Gueldenst., *Hyacinthella leucophaea* (K.Koch) Schur, *Paronychia cephalotes* (M. Bieb.) Besser., *Quercus robur* L.), which are included in the security lists at different levels. Also, the regionally rare moss species – *Didymodon insulanus* (De Not) M. Hill, *Tortula canescens* Mont and the fungus – *Morchella steppicola* Zerova (Red Data Book of Ukraine) have been identified on the territory of the projected botanical reserve.

Key words: scientific basis, botanical reserve, zoological value, aesthetic evaluation, Ingulec.

На Херсонщині південна та південно-західна частина характеризуються досить високим відсотком заповідності, зокрема, за рахунок наявності великих за площею об'єктів природно-заповідного фонду (біосферні заповідники «Асканія-Нова» та «Чорноморський», національні природні парки «Олешківські піски», «Джарилгацький», «Азово-Сиваський» та «Нижньодніпровський»). А північна та північно-східна частина області є надзвичайно антропогенно трансформованою тому вірогідність створення великого за площею і за категорією об'єкту досить низька [4, 9-10]. Проте, в результаті досліджень було виявлено територію, в оточенні агроландшафтів, яка потребує збереження. Представлену степову рослинність репрезентують як типові угруповання, так і низка угруповань Зеленої книги України, окремі види з Червоної книги України та Червоного списку Херсонської області [1-2, 7].

МАТЕРІАЛИ І МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Виконано натурне обстеження ділянок, які запропоновано включити до проєктованих об'єктів природно-заповідного фонду. Метод польових досліджень, а саме, маршрутно-рекогністичний метод для загального обстеження території, дозволив дослідити природні умови регіону дослідження, зокрема проаналізувати рослинний склад території та оцінити естетичну цінність території яку проведено згідно методичних рекомендацій щодо виконання зазначених робіт. Вищезгадані методики рекомендовані Департаментом екомережі та природно-заповідного фонду Мінприроди України [5, 8]. Назви рослин подано за чеклістом С.Л. Мосякіна та М.М. Федорончука [6].

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ЇХ ОБГОВОРЕННЯ

Проектований для подальшого заповідання ботанічний заказник «Білогірський» знаходиться в долині р. Інгулець та прилеглих до неї степових ділянок і вапнякових відслонень балок на околиці села Білогірка, на землях державної власності, в межах земель запасу Давидо-Блідської сільської ради Великоолександрівського району Херсонської області, площа проектованого заказника складає орієнтовно –124,2 га (рис. 1). Досліджуваний об'єкт, як елемент рельєфу, являє собою схили балки та степові ділянки.

Рис. 1. Зовнішні межі проектованого заказника

Загальна характеристика рослинного покриву. На території проектованого заказника «Білогірський» на теперішній момент нами відмічено 204 види судинних рослин, які належать до 189 родів та 81 родини. Провідними родинами флори є: *Asteraceae* (34 види), *Fabaceae* (16), *Poaceae* (15), *Brassicaceae* (11), *Lamiaceae* (11), *Rosaceae* (10), *Caryophyllaceae* (8).

Основа рослинного покриву складають: на схилах – *Festuca valesiaca* Guadin, *Poa bulbosa* L., *Stipa capillata* L., *Stipa ucrainica* P. Smirn., *Tulipa hypanica* Klokov et Zoz (Рис.6), *Linum perenne* L., *Potentilla argentea* L., *Hyacinthella leucophaea* (K.Koch) Schur, *Salvinia natans* (L.) All. та *Pulsatilla pratensis* (L.) Mill.; На підніжжях схилів та рівнинах – *Salvia nemorosa* L., *Medicago falcata* L., *Artemisia austriaca* Jacq., *Prunus spinosa* L.

На окремих ділянках можна зустріти *Ornithogalum boucheanum* (Kunth) Asch., *Iris pumila*, L. *Gagea pusilla* (P.W. Schmidt) Schult. et Schult., *Gymnospermium odessanum* (DC.) Takht, *Plantago major* L., *Ornithogalum kochii* Parl. та ін.

Також зростають – *Ajuga laxmannii* (Murray) Benth., *Centaurea marschalliana* Spreng., *Sedum acre* L., *Allium paniculatum* L. та ін.

Рідкісні види флори. Серед видів, що зростають на досліджуваній території до Червоної книги України включено: *O.boucheanum* (Рис.2) та *G. odessanum* (Рис 3). *S. capillata*, *T. hyranica* (Рис.4), *S. ucrainica* та *P. pratensis*.

Рис. 2. *Ornithogalum boucheanum* (фото Дзеркаль В.М.) **Рис. 3. *Gymnospermium odessanum*** (фото Дзеркаль В.М.)

Серед регіонально рідкісних видів: *Ephedra distachya* L., *Vinca herbacea* Waldst. & Kit., *Bellevalia sarmatica* (Georgi) Voronov, *Krascheninnikovia ceratoides* (L.) Gueldenst., *H. leucophaea* (рис. 4), *Quercus robur* L. та *Paronychia cephalotes* (M. Bieb.) Besser.

Безсудинну рослинність території проектного ботанічного заказника складають, в першу чергу, зональний **петрофітно-степовий** та **вапняковий** бріокомплекси, доповнені мохоподібними **дервно-чагарникової** рослинності. Мохоподібні **степових ділянок** на схилах балок представлені верхоспорогонними епігейними (нагрунтовими) видами: *Weissia longifolia* Mitt., *Pterygoneurum ovatum* (Hedw.) Dix., *P. sessile* (Brid.) Jur.), *Tortula lindbergii* Kindb ex Broth., *T. protobryoides* R.H. Zander, *Bryum caespiticium* Hedw. Більшість з них – весняно-осінні ефемери, типові для цілинних та слабкопорушених степів.

Рис. 4. Степові схили з *Tulipa huynanica* та *Hyacinthella leucorphaea*

На вапнякових рухляках у складі мохового покриву домінують: *Homalothesium lutescens* (Hedw.) Robins, *H. sericeum* (Hedw.) Schimp., *Campylidium calcareum* (Cgrundw. & Nyholm.) Ohyra, *Didymodon vinealis* (Brid.) Zander – класичні складові непорушених вапнякових відслонень Північного Причорномор'я та рівнинно-степового Криму. Також, на вапняковому субстраті, крім звичних *T. muralis* Hedw., *Orthotrichum pumilum* Sw., *Orthotrichum diaphanum* Schrad. ex Brid., *Oxyrrhynchium hians* (Hedw.) Loeske виявлено місцезростання регіонально рідкісних видів мохів – *Didymodon insulanus* (De Not) M. Hill, *T. canescens* Mont. Доповнюють бріофлористичне багатство території відзначені на корі дерев *Amblystegium serpens* (Hedw.) Schimp., *Barbula unguiculata* Hedw., *Ptychostomum capillare* (Hedw.) Holyoak & N. Predersen.

Ліхенобіота проектованого ботанічного заказника представлена не досить чисельною групою, що є досить типовою для ґрунтових субстратів, вапнякового рухляку та кори форофітів. Серед видів, що зустрічають на чагарниках це переважно види: *Xanthoria parietina* (L.) Th. Fr., *Physcia adscendens* (Fr.) H. Olivier, *Phaeophyscia orbicularis* (Neck.) Moberg. На вапняковому рухляку та дрібних камінцях представлені наступні види лишайників: *Arthonia calcicola* Nyl., *Candelariella aurella* (Hoffm.) Zahlbr., *Circinaria calcarea* (L.) A. Nordin, Savić & Tibell, *Rinodina bischoffii* (Hepp) A. Massal., *Sarcogyne regularis* Körb., *Variospora aurantia* (Pers.) Arup, Frödén & Søchting, *Verrucaria nigrescens* Pers., *Xanthocarpia crenulatella* (Nyl.) Frödén, Arup & Søchting, а також **ліхенофільні гриби**, як наприклад

Zwackhiomyces sp. на слані *Circinaria calcarea*. Серед знайдених на цій території видів лишайників 4 види лишайників наводиться для ґрунтових субстратів: *Blennothallia crispa* (Huds.) Otálora, P.M. Jørg. & Wedin, *Cladonia rangiformis* Hoffm, *Enchylium tenax* (Sw.) Gray. та *Toninia sedifolia* (Scop.) Timdal. Але і серед цього незначного розмаїття наявні, досить цікаві знахідки, що репрезентують унікальність даного локалітету і є важливими для збереження даної території. Так, наприклад, знахідка ліхенофільного гриба *Brackelia lunkei* Zhurb., що паразитує на подеціях на *Cladonia rangiformis* Hoffm. Цей рід є новим для території Європи та України, що вперше знайдений саме на цій території [3].

Також, на території проектного заказника зростає гриб *Morchella steppicola* Zerova, що включений до Червоної книги України.

На території дослідження проведено естетичну оцінку ландшафту територій запроектованих для заповідання, за двома критеріями (психолого-етичними та географо-естетичними) та визначено ступінь впливу пейзажу на людину та естетичну цінність окремих компонентів ландшафту та їхньої сукупності. Так, сума балів психолого-етичної та географо-естетичної оцінки досліджуваного ландшафту склала 19 балів, що дало змогу визнатися авторам щодо статусу проектного об'єкту, а саме місцевого значення.

ВИСНОВКИ

Загалом, на території проектного об'єкту виявлено 204 види судинних рослин. Созологічну цінність представляють 13 видів (*Ornithogalum boucheanum* (Kunth) Asch., *Gymnospermium odessanum* (DC.) Takht, *Stipa capillata* L., *S. ucrainica* P. Smirn., *Tulipa hypanica* Klokov et Zoz, *Pulsatilla pratensis* (L.) Mill., *Ephedra distachya* L., *Vinca herbacea* Waldst. & Kit., *Bellevalia sarmatica* (Georgi) Voronov, *Krascheninnikovia ceratoides* (L.) Gueldenst., *Hyacinthella leucophaea* (K.Koch) Schur, *Paronychia cephalotes* (M. Bieb.) Besser., *Quercus robur* L.), які включено до охоронних списків різного рівня та два угруповання (*Stipeta capillatae* та *Stipeta ucrainicae*), що належать до Зеленої книги України. Також, на території проектного ботанічного заказника зареєстровано регіонально рідкісні види мохів – *Didymodon insulanus* (De Not) M. Hill, *Tortula canescens* Mont та гриб – *Morchella steppicola* Zerova (Червона книга України). Ліхенобіота представлена не досить чисельною групою, що є досить типовою для ґрунтових субстратів, вапнякового рухляку та кори форофітів серед яких видів, що підлягають охороні нами не виявлено.

Отже, за своєю характеристикою об'єкти відповідають вимогам до такої категорії об'єкту природно-заповідного фонду України, як ботанічний заказник. Крім того, враховуючи рівень естетичної оцінки території для заповідання (складає 19 балів), зроблено висновок що

територія може бути рекомендована для створення на ній об'єкту природно-заповідного фонду і саме зі статусом місцевого значення.

Зважаючи на велику наукову, фітосозологічну, ландшафтно-естетичну та еколого-виховну цінність описаного масиву та з метою охорони цінних природних комплексів авторами готуються матеріали щодо необхідності створення об'єкту (наукове обґрунтування) до передачі в Департамент екології та природних ресурсів Херсонської обласної державної адміністрації для проходження процедури узгодження, що визначено чинним природоохоронним законодавством України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дубина Д.В. Регіональна екомережа в комплексі охорони рослинного покриву степової зони України / Д.В. Дубина, М. Устіменко, Л.П. Вакаренко, П.М. Бойко, М.Ф. Бойко. – Чорноморський бот.ж., 2010. – С. 25-337.
2. Методичні рекомендації щодо проведення естетичної оцінки території з метою заповідання, затверджені на засіданні науково-технічної ради Державної служби заповідної справи Мінекоресурсів України (протокол № 5 від 24 грудня 2002 року, м. Київ).
3. Національний атлас України. – К.: ДНВП «Картографія», 2008. – 440 с.
4. Положення про порядок оголошення заказників, пам'яток природи та заповідних урочищ, затверджене Державною службою заповідної справи від 25 грудня 2003. № 30 (Київ).
5. Пономарева А.А. Структура и териториальная репрезентативность природно-заповедного фонда Херсонской области / А.А. Пономарева // Magileyski meridiyan. – 2015. – С. 41-44.
6. Природа Херсонської області. Фізико географічний нарис / Відпов. ред. М.Ф. Бойко, 1998. – К.: Фітосоціоцентр. – 120 с.
7. Червона книга України. Рослинний світ. – К., 2009. – 900 с.
8. Червоний список Херсонської області. – Херсон, 2013. – 350 с.
9. Darmostuk V.V. Roselliniella sp.nov. and other interesting lichenicolous fungi from the Northern Black Sea region (Ukraine) / V.V. Darmostuk, A.Ye. Khodosovtsev, G.O.Naumovich, N.V. Kharechko. – Turkish journal of botany, 2018. – P. 354-361.
10. Mosyakin S.L., Fedoronchuk M.M. Vascular plants of Ukraine. A nomenclatural checklist. – К., 2009. – 346 p.

REFERENCES

1. Dubyna D.V. Regional ecological network in the complex of protection of vegetation cover of the steppe zone of Ukraine [Regional ecological network in the complex of protection of vegetation cover of the steppe zone of Ukraine] / D.V. Dubyna, M. Ustimenko, L.P. Vakarenko, P.M. Boyko, M.F. Boyko. – Chornomorskyi bot. zh., 2010. – P. 25-337. [in Ukrainian]
2. Metodichni rekomendatsii shchodo provedennya estetychnoi otsinky terytorii z metoyu zapovidannya, zatverdzheni na zasidannin naukovo-tekhnichnoi rady Derzhavnoi sluzhby zapovidnoi spravy Minekoresursiv Ukrainy [Methodical recommendations for conducting aesthetic assessment of the territory for the purpose of the test, approved at a meeting of the scientific and technical council of the State Service for Protected Areas of the Ministry of Natural Resources of Ukraine] (Minutes No. 5 of December 24, 2002, Kiev). [in Ukrainian]

3. Natsionalnyi atlas Ukrainy [National atlas of Ukraine]. – K.: DNVP «Kartohrafiya», 2008. – 440. [in Ukrainian]
4. Polozhennya pro porядok oholoshennya zakaznykiv, pam'yatok pryrody ta zapovidnykh urochyshch, zatverdzhene Derzhavnoyu sluzhboyu zapovidnoi spravy vid 25 hrudnya 2003. № 30 (Kyiv) [Regulation on the procedure for the publication of reserves, nature monuments and protected areas, approved by the State Service of Reserve Affairs of December 25, 2003. No. 30 (Kiev)]. [in Ukrainian]
5. Ponomareva A.A. Struktura y terytoryalnaya reprezentatyvnost pryrodno-zapovednoho fonda Khersonskoy oblasti [The structure and teriororal repressant nature of the nature reserve fund of the Kherson region] / A.A. Ponomareva // Magileyski meridiyan. – 2015. – P. 41-44. [in Russian]
6. Pryroda Khersonskoi oblasti. Fyzyko heohrafichnyi narys [The nature of the Kherson region. Physico-geographical essay] / Vidpov. red. M.F. Boyko, 1998. – K.: Fitosotsiotsentr. – 120 p. [in Ukrainian]
7. Chervona knyha Ukrainy. Roslynnnyi svit. [The Red Book of Ukraine. Vegetable world]. – K., 2009. – 900 p. [in Ukrainian]
8. Chervonyi spysok Khersonskoi oblasti [Red list of Kherson region]. – Kherson, 2013. – 350 p. [in Ukrainian]
9. Darmostuk V.V. Roselliniella sp.nov. and other interesting lichenicolous fungi from the Nothern Black Sea region (Ukraine) / V.V. Darmostuk, A.Ye. Khodosovtsev, G.O.Naumovich, N.V. Kharechko // Turkish journal of botany. – 2018. – 354-361.
10. Mosyakin S.L., Fedoronchuk M.M. Vascular plants of Ukraine. A nomenclatural checklist. – K., 2009. – 346 p.

Стаття надійшла до редакції 12.11.2018.

The article was received 12 November 2018.